

Human IT

Tidskrift för studier av IT
ur ett humanvetenskapligt perspektiv

Forskningsetik i cyberrymden

av [Per-Olof Ågren](#)

Cyberspace is growing. In a place where more and more people meet, we can be sure that researchers will follow. Do we need other ethical guidelines for research in Cyberspace than in the physical world? Existing ethical guidelines imply both certain interpretations of Cyberspace and method-ological restrictions. Postings in virtual settings must be interpreted as speech in order to retain the anonymity of the people acting in those settings. Otherwise the researcher may run the risk of violating copyright laws. When avatars in virtual settings are studied, the avatars must be interpreted as having a certain privacy and be protected in order to safeguard the individuals behind the avatars. Finally, it is impossible to use unobtrusive observation as a data collection method if existing ethical guidelines are to be followed.

Innehåll

- [1. Inledning: en ny forskningsarena](#)
- [2. Individskydd: centrala forskningsetiska regler](#)
- [3. Integritet: offentliga eller privata miljöer](#)
- [4. Lagstiftning: när etiken möter juridiken](#)
- [5. Individskydd: om mänskliga subjekt i virtuella miljöer](#)
- [6. Slutsatser](#)

[Om författaren](#)

---

*Det moraliska jaget jagas alltid av misstanken att det inte är moraliskt nog.
(Zygmunt Bauman.)*

1. Inledning: en ny forskningsarena

Cyberrymden befolkas, koloniseras. Allt fler platser för möten mellan allt fler människor i virtuella miljöer skapas. E-post, e-postlistor, Bulletin Board Systems (BBS:er), Usenet News, Multi-User Domains (Mud), Internet Relay Chat (IRC), ICQ och virtuella världar – tekniken utvecklas och förfinas ständigt.

Dessa virtuella mötesplatser ger upphov till att studera människornas förehavanden inte bara som kommunikation, utan som virtuella gemenskaper. Människor samlas på olika platser i cyberrymden och somliga återkommer till de platser där de har funnit andra människor att dela livsvärld med (Rheingold 1994; Jones 1995; Schuler 1996; Jones 1997; Turkle 1995; Horn 1998; Ågren 1998; Smith & Kollock 1999).¹

Där allt fler människor samlas kan vi vara säkra på att forskare följer efter. Av flera skäl. Personliga drivkrafter som nyfikenhet och fascination inför nya former av mänskliga möten och ny teknik är troligtvis mest framträdande. Samhället ställer också krav på forskare att forskning bedrivs inom väsentliga områden, det så kallade forskningskravet (Hermerén 1996). Cyberrymden torde vara ett sådant område.

Behövs det andra, kompletterande forskningsetiska överväganden vid studier av människor i cyberrymden? Syftet med föreliggande artikel är att visa att frågan är relevant genom att problematisera studier av människor i cyberrymden.

Jag problematiserar tre centrala aspekter av forskningsetik i cyber-rymden: integritet, lagstiftning och mänskliga subjekt, i tre olika avsnitt, och avslutar med mina slutsatser utifrån ovanstående fråga. Jag börjar dock i det följande avsnittet med att redogöra för de rådande etiska reglerna för individskydd samt den rådande forskningsetiska diskussionen som särskilt fokuserar cyberrymden.

([Åter](#) till början av artikeln)

2. Individskydd: centrala forskningsetiska regler

Forskningsetik handlar i stort sett om två problem: dels moralen i forskningens mål och medel, dels hur denna moral kan upprätthållas (Forsman 1997). I denna artikel avhandlas inte etiken, det vill säga överväganden om vilken moral forskningen bör ha, utan i vilken utsträckning existerande etiska regler är tillräckliga för forskning i cyberrymden. Etiska regler har utvecklats och byggts på allt eftersom fall av etiskt tveksam forskning har uppmärksamats: från Nürnberg-kodexen 1947, över Helsingforsdeklarationen 1964 och Belmontrapporten 1979 till CIOMS² 1993 (Forsman 1997).

Belmontrapporten är det mest generella regelverket. Dess principer är a) Respekt för personer, b) Att göra gott och c) Rättvisa. För att tillgodose dessa principer bör forskaren inhämta informerat samtycke, göra en avvägning mellan risker och nytta samt överväga valet av forskningsobjekt (Forsman 1997). HSFR:s etikregler är de för svensk samhällsvetenskaplig forskning mest utvecklade och relevanta, och de utgår i stort från Belmontrapportens regler. Göran Hermerén (1996) har problematiserat forskning inom samhällsvetenskap och humaniora och formulerat HSFR:s etikregler.

Dessa har emellertid formulerats om en aning efter publiceringen av Hermerén (1996).³ Innehållet är i stort detsamma, men benämningarna på de fyra krav som ställs på forskaren har bytts ut (HSFR 1990).

Det första är *informationskravet*. Det innebär att forskaren ska informera deltagarna i forskningsprojektet om deras uppgifter, upplysa dem om att deltagandet är frivilligt och att de när som helst kan avbryta sin medverkan. Här skiljer HSFR på om deltagandet är aktivt (i form av att svara på intervjuer, enkäter, experiment etcetera) eller passivt (i form av exempelvis data från offentliga källor). Vid aktivt deltagande ska informeringen i princip ske på förhand, men undantag kan medges givet vissa datainsamlingsmetoder (till exempel deltagande observation). I så fall ska informationen lämnas i efterhand.

Det andra kravet är *samtyckeskravet*. Forskaren måste inhämta deltagarnas samtycke till deltagandet. Med detta krav följer att deltagarna har rätt att avbryta deltagandet och aldrig utsättas för påtryckningar eller påverkan från forskaren.

Det tredje kravet är *konfidentialitetskravet*. Uppgifter om personer som deltar i ett projekt ska ges största möjliga konfidentialitet, och uppgifterna ska förvaras på ett sådant sätt att de inte kan hamna i obehörigas händer. Med konfidentialitet avses att deltagarna inte ska kunna identifieras i forskarens avrapportering eller dennes arbetsmaterial – oavsett om det handlar om etiskt känsliga uppgifter eller inte. Undantag kan göras för exempelvis historiska studier, där det är väsentligt att göra personteckningar.

Det fjärde och sista kravet är *nyttjandekravet*. Det innebär att uppgifter om deltagare i ett projekt endast får användas för forskningsändamål. Uppgifterna får dock tilldelas andra forskare, under förutsättning att de åtar sig samma förpliktelser inför materialet som den forskare som samlade in data. Personuppgifter får inte heller användas som underlag för beslut eller åtgärder som direkt berör någon deltagare utan dennes medgivande.

Dessa krav ställs på forskare som utför studier i den fysiska världen. Behövs det en kompletterande etik vid studier i cyberrymden? Det beror, menar Jim Thomas (1996), på om vi uppfattar cyberrymden som något så unikt att existerande etikregler inte räcker till (med existerande regler avses Belmontrapporten). Sex forskare fick frågan och de är inte ense (Thomas 1996).

Två av dessa menar att ja, cyberrymden är ett fundamentalt nytt fenomen, både i rent teknisk mening och som forskningsarena. Därför behövs ytterligare etiska rekommendationer. De fokuserar främst relationen mellan forskaren och deltagare i virtuella forum. Den klassiska uppdelningen mellan privata och offentliga platser i den fysiska världen, som normalt vägleder forskare vad beträffar anonymitet, konfidentialitet och informerat samtycke, löses upp i cyberrymden. Begreppet "offentlig plats" måste ges en annorlunda definition i cyberrymden, hävdar de. Inlägg i publika samtalsforum på Internet ska inte jämföras med offentliga beteenden i en park. Deltagare i virtuella forum tenderar att agera väldigt privat, även om forumen är offentliga. Därför bör forskaren alltid uppfatta virtuella samtalsforum som privata för att försäkra individskyddet (Thomas 1996).

De andra fyra forskarna är inte lika säkra. De uppskattar etiska regler som vägleder

forskaren, men menar att reglerna i högre grad måste variera beroende på vilken typ av studie som görs. Etiska regler måste formuleras situationsberoende i högre utsträckning. Det är exempelvis en stor skillnad mellan att utföra språklig textanalys på data som samlats in från virtuella samtalsforum, och att analysera individ- eller grupp beteenden. Därför, menar en annan av dessa fyra, bör etiska riktlinjer knytas hårdare till forskningsmetoder (Thomas 1996).

([Åter](#) till början av artikeln)

3. Integritet: offentliga eller privata miljöer

Frågan vi dock måste ställa oss är om det ändå finns argument för att göra en traditionell uppdelning mellan privata och offentliga platser också i cyberrymden, eller om vi ska låta oss nöja med argumentet från de två forskarna i avsnittet ovan, att deltagare i virtuella forum ofta agerar privat, och att därför ska alla virtuella samtalsforum betraktas som privata platser.

Frågan måste benas upp. Huruvida ett virtuellt samtalsforum är offentligt eller privat verkar kunna avgöras på två sätt. För det första kan själva forumet som sådant avses. Då betyder offentligt "publikt tillgängligt" och privat betyder "tillgängligt för vissa utvalda". Vissa virtuella forum kräver medlemskap som prövas för att överhuvudtaget få delta i dem, vilket gör dem privata. Andra kan kräva en ansökan om att gå med i forumen, men ingen prövning görs, vilket innebär att alla som ansöker bifalles. Och slutligen sådana forum som helt saknar någon form av tröskel eller prövning för inträdet. De två senare är exempel på offentliga forum.

För det andra kan begreppsparet avse enbart samtalet. Offentligt betyder här "utsagorna riktar sig till alla inom forumet" och privat betyder "utsagorna riktar sig till ett fåtal människor inom forumet". De två forskarna som Thomas (1996) refererar till ovan tolkar jag som att de avser denna bestämning av begreppen offentligt och privat; de avser samtalen i sig, inte forumen, vilket betyder att oavsett forumets utformning betar sig deltagarna som vore de ensamma. Då blir det rimligt att betrakta alla virtuella samtalsforum som privata, eftersom det inte är relevant att fastställa om själva forumet är offentligt eller inte. "Alla" och "ett fåtal" smälter samman och forumet blir privat.

Med den senare tolkningen av virtuella samtalsforum uppstår inga problem med att följa HSFR:s etikregler. Informerat samtycke bör tillämpas i det forum där datainsamlingen sker för att inte kränka deltagarnas integritet.

Med den förstnämnda tolkningen – att det är forumets karaktär (inte samtalets) som avgör om det är offentligt eller privat – är det emellertid inte självklart att HSFR:s informationskrav och samtyckeskrav ska gälla. Normalt sett brukar offentliga samtal vara tillåtna att forska på utan informerat samtycke – som exempelvis studier av riksdagsmotioner, recensioner i tidningar och tidskrifter, annonser med mera (Hermerén 1996). I dessa exempel är också de som publicerar materialen medvetna om att de är publikt tillgängliga.

Själv ansluter jag mig till denna första föreställning om hur begreppen offentligt och privat bör appliceras på studier i cyberrymden. Vid en egen studie av en virtuell

gemenskap tillämpade jag inte informerat samtycke (Ågren 1998). Huvudargumentet är att jag uppfattar den studerade gemenskapen som offentlig på grund av forumets karaktär. Den virtuella gemenskap jag studerade är ett offentligt forum, vilket betyder att vem som helst kan bli medlem genom att skicka ett meddelande till listservern.⁴

Ett annat argument är att det praktiskt är väldigt svårt att inhämta samtycke från alla deltagarna i ett stort forum (Sudweeks & Rafæli 1996; Paccagnella 1998). Är forumet offentligt har forskaren rätt att forska så länge människors identiteter skyddas.

Att något är praktiskt svårt ska naturligtvis inte utgöra ett argument för att utföra något som bryter mot etablerad forskningsetik. Däremot kan det praktiska problemet leda till att ingen forskning i form av deltagande eller dold observation på stora virtuella gemenskaper kan genomföras om HSFR:s informations- och samtyckesregel ska tillämpas undantagslöst. Då bör emellertid forskningskravet vägas in (Hermerén 1996). Om viss kunskap om virtuella fora endast kan genereras med deltagande observation bör det övervägas om detta är ett för samhället så viktigt kunskapsområde att integritetskravet väger mindre än forskningskravet.

För att skydda deltagarnas integritet har jag uppfyllt konfidentialitetskravet i HSFR:s etikregler genom att inte nämna varken e-postlistans namn eller namnen på de deltagare jag citerar eller refererar i rapporteringen av min egen studie (Ågren 1998). Det betyder emellertid att jag bryter mot en svensk lag, nämligen upphovsrättslagen.

([Åter](#) till början av artikeln)

4. Lagstiftning: när etiken möter juridiken

Den vanligaste forskningsetiska frågan i samband med användandet av informationsteknik i forskningen är registrering och bearbetning av personuppgifter, och den risk för integritetsintrång som föreligger. Här möter etiken juridiken. Den gamla datalagen har sedan 1973 reglerat upprättandet och användningen av personregister. Från 1998 har personuppgiftslagen ersatt datalagen.

Personuppgiftslagen 19 § säger att känsliga personuppgifter får behandlas för forsknings- och statistikändamål om samhällsintresset överväger risken för integritetsintrång hos enskilda människor. Om en forskningsetisk kommitté har godkänt forskningsprojektet anses samhällsintresset vara övervägande (SFS 1998:204). Kommittén om forskningsetik vill understryka att "... informerat samtycke måste vara huvudprincipen vid godkännande av forskningsregister" (SOU 1999:4, s 210).

Tesen i denna artikel är att forskning på människor som vistas i cyberrymden reser ytterligare frågor där etiken möter juridiken.

Även om forskaren väljer att betrakta ett virtuellt forum som offentligt till sin karaktär, och anser sig kunna göra undantag från såväl informationskravet som samtyckeskravet, finns det inga argument att inte anamma konfidentialitetskravet. Det finns emellertid (minst) två ytterligare sätt att tolka samtal i virtuella forum än offentliga eller privata.

Å ena sidan kan inläggen i samtalen tolkas som publicerade texter, likt insändare i dagstidningar, eftersom samtalen i virtuella miljöer är textbaserade – deltagarna skriver

ju sina inlägg. Och publicerade texter som når verkshöjd skyddas av upphovsrätten.⁵ (Detta gäller virtuella miljöer med asynkron kommunikation, där inläggen lagras.)

Upphovsrättslagen 22 § säger att "Var och en får citera ur offentliggjorda verk i överensstämmelse med god sed och i den omfattning som motiveras av ändamålet" (*Sveriges lagar* 2000, s 578). Med god sed avses att ange upphovsmannen som källa vid citat eller referat av en offentliggjord text. Att uppfylla konfidentialitetskravet innebär att forskaren bryter mot upphovsrättslagen – när människors inlägg i virtuella fora citeras döljs upphovsmannen.

Å andra sidan kan samtalen tolkas som – samtal, i bokstavlig mening. Om en av de allra första dokumenterade virtuella gemen-skaperna, *CommuniTree*, skriver Rosanne Stone (1997, s 111) att: "De såg terminalen eller persondatorn som ett redskap för social omdaning i form av social interaktion. (...) Inläggen var avsedda att läsas och besvaras vid en senare tidpunkt än de gjordes. Men deltagarna såg dem ändå som samtal, som sociala handlingar." Med en sådan tolkning av samtal i virtuella miljöer krockar inte konfidentialitetskravet med upphovsrättslagen.

Men är vi beredda att tolka text som icketext i virtuella miljöer? Det skulle i så fall betyda att textmaterial i cyberrymden inte skulle skyddas av upphovsrättslagen, och att cyberkulturens mest berömda devis – Information wants to be free – skulle följas.

En annan lag som möter forskaren vid forskningsetiska övervä-ganden är offentlighetsprincipen. I Tryckfrihetsförordningens andra kapitel, 3 § står det:

Med handling förstås framställning i skrift eller bild samt upptagning som kan läsas, avlyssnas eller på annat sätt uppfattas endast med tekniskt hjälpmedel. Handling är allmän, om den förvaras hos myndighet och enligt 6 eller 7 § är att anse som inkommen till eller upprättad hos myndighet. (Sveriges lagar 2000, s 134)

Alla meddelanden som inkommer till en forskares dator på en myn-dighet är således allmänna handlingar, och därmed offentliga om det inte är möjligt att sekretessbelägga dem. Rent tekniskt kommer varje inlägg i ett virtuellt samtalsforum där forskaren deltar som en separat textfil. Varje sådan textfil är en allmän handling (se även Olsson 1996, s 140f).

När forskning bedrivs vid en myndighet kan ofta offentlig-hetsprincipen upplevas som ett problem. I utredningen *God sed i forskningen* (SOU 1999:4) anges att om forskning tolkas som liktydigt med faktiskt handlande, och inte som ärendehandläggning, så säger offentlighetsprincipen att all datainsamling i form av exempelvis "... fotografier, videoinspelningar och bandupptagningar blir allmänna handlingar så snart fotografiet framkallats eller inspelningen avslutats och omhändertagits av forskaren" (SOU 1999:4, s 75). Till detta räknas också inkomna textfiler.

Det i utredningen angivna problemet är att handlingar inte torde kunna patenteras, och det motverkar forskaren att kunna vara först, unik och originell i sin forskning. Det betyder också att för den ickeempiriske samhällsvetaren är endast de färdigställda

rapporterna allmänna, medan den empiriske samhällsvetaren måste uppfatta även sina insamlade empiriska data som allmänna.

När det gäller studier av människor i cyberrymden kan emellertid offentlighetsprincipen användas för att undvika såväl informationskravet som samtyckeskravet (HSFR 1990). I många virtuella mötesplatser räcker det med att forskaren befinner sig där för att människornas samtal automatiskt skickas till forskarens dator – och blir därmed allmänna handlingar. Dessa handlingar kan sedan forskaren använda för att tolka och analysera på olika sätt.

Innebär det att forskaren därmed är undantagen kravet på informeratsamtycke från deltagarna vid studier i virtuella miljöer? Den jämförbara situationen i den fysiska världen vore att forskaren har en dold mikrofon eller en dold kamera när denne talar med eller observerar okända människor. Den typen av forskning bryter mot HSFR:s informationskrav, som säger att "Forskaren bör informera uppgiftslämnare och undersökningsdeltagare om deras uppgift i projektet och vilka villkor som gäller för deras deltagande". (HSFR 1990, Regel 1.)

Den väsentliga skillnaden är emellertid att datainsamlingen i den fysiska världen, med dold mikrofon eller kamera, är helt och hållet uppsåtlig. Avsikten med arrangemanget är att samla empiriska data. I cyberrymden kan forskare delta i många olika sammanhang där alla samtal skickas till forskaren, utan att syftet är att samla in empiriska data. I själva verket kan inte forskaren delta i sådana fora utan att samtalet inkommer till den egna datorn.

Frågan är i så fall om forskaren bör informera deltagarna i efterhand för att agera i enlighet med god forskningsetik (HSFR:s informationskrav). Som tidigare nämnts är det opåkallat när forskare studerar handlingar som är offentliga, som exempelvis politiska tal, annonser, massmöten, kommunal demokrati, recensioner i tidningar med mera (Hermerén 1996). Till dessa exempel torde vi också kunna lägga myndigheters offentliga handlingar.

Det betyder att forskaren med stöd i lagstiftningen riskerar att undkomma att göra etiska överväganden; denne riskerar att inte få agera som ett moraliskt subjekt.

([Åter](#) till början av artikeln)

5. Individskydd: om mänskliga subjekt i virtuella miljöer

God forskningssed vid observationsstudier kan i undantagsfall upprätthållas utan informeratsamtycke, under förutsättning att informationen sker i efterhand (Hermerén 1996). Det är emellertid svårt att genomföra i virtuella miljöer med synkron kommunikation. Människor inträder och utträder i flera olika virtuella miljöer, ibland med olika avatars⁶, vilket gör det svårt att uppfylla informationskravet. Dessutom riskerar konfidentialitetskravet att uppfyllas sämre om forskaren informerar i efterhand i offentliga forum; identiteten på det virtuella forum som studerats röjs.

De som ska skyddas av HSFR:s individskydds krav benämns individer,

undersökningsdeltagare, uppgiftslämnare och enskilda personer (HSFR 1990). Hermerén (1996) använder samma benämningar. Att dessa benämningar avser mänskliga subjekt – och inte djur, till exempel – är troligtvis inte en kontroversiell tolkning. Enligt Thomas (1996) och Forsman (1997) används benämningen forskning på människor (human subjects) i Belmontrapporten, vilket gör tolkningar överflödiga, kan det tyckas. I detta avsnitt kommer människor i virtuella miljöer dock att problematiseras.

När det gäller frågan om vad som är mänskliga subjekt i virtuella miljöer bör vi också ta med distinktionen mellan miljöer med och utan gestalter. Antingen kan den virtuella platsen vara en grafisk utformning i två eller tre dimensioner (virtuella världar), eller endast text (alla övriga samtalsforum). Notera dock att även i grafiska virtuella världar sker kommunikationen i skriven form, men alltid synkront. Samtalen kan av ägaren till en viss virtuell värld sparas och göras åtkomliga, men praxis är att inte göra det.

I de grafiska virtuella världarna är deltagarna synliga för varandra; en gestalt, som kan se ut i princip hur som helst, representerar en människa som styr denne gestalt. Sådana gestalter kallas avatrar. Avatrar finns inte bara i grafiska miljöer, utan även i textbaserade Mud, där avatarens karaktärer beskrivs enbart med text. En aspekt av den kultur som utvecklats i dessa virtuella världar och Mud är att avatarenas namnges, karaktärsbestäms, könsbestäms och tecknas på ett sådant sätt att människorna som styr dessa avatrar – "piloterna" – inte känns igen. Människorna är anonyma, men inte avatarenas.

Enligt Sherry Turkle (1995) är det vanligt att deltagare i sådana miljöer använder avatrar för att uttrycka delar av sina personligheter som de håller tillbaka i den fysiska världen: ett slags experimenterande med olika personligheter. Med dessa avatrar skapas relationer, intima förbindelser och även virtuella giftermål. Men vilka är det som gifter sig i en virtuell värld? Två avatrar eller två människor?

Stone (1995) berättar om en amerikansk psykiater som skapar en avatar, Julie, i en virtuell värld. Julie blir snabbt populär i denna värld bland andra avatrar, och lyckas skapa starka sociala band. Ett problem för denne psykiater är att Julies agerande blir närmast övermäktigt för honom; han vill själv ha förmågan att skaffa vänner och skapa relationer liknande Julies. Det visar sig dock när han parallellt med Julie träder fram med sin "autentiska" personlighet att han inte är tillnärmelsevis så skicklig på att skapa och upprätthålla relationer som hans avatar är. Och när han avslöjar att han och Julie är samma person, upplever sig de andra avatarenas kränkta och bedragna.

Julian Dibbell (1998) beskriver en våldtäkt i en virtuell värld. En avatar vid namn Mr Bungle förföljer och begår övergrepp mot en annan avatar. Mr Bungle tvingar den andre avataren att begå olika handlingar av sexuell natur. Allt händer i den virtuella världen. Inga fysiska kroppar skadas, endast sociala kroppar. Kränkningen framstår emellertid som stark även i en virtuell miljö.

Med dessa korta exempel framträder ytterligare en distinktion vid studier av människor i virtuella miljöer. Å ena sidan kan vi tolka en avatar som ett enkelt alias för en individ, ett sätt att dölja den egna identiteten. Det är vanligt i virtuella forum som exempelvis News och IRC. Å andra sidan kan vi föreställa oss avataren som någon med lite högre autonomi; någon med en egen karaktär, inte nödvändigtvis skild från människan bakom

karaktären, men kanske med en karaktär som endast träder fram hos avataren.

Att studera virtuella gemenskaper och deras invånare innebär ofta att studera avatarrer. Ska avatarrer tolkas som mänskliga subjekt, som individer, och därmed ur forskningsetisk synpunkt behandlas som sådana?

Det forskningsetiska problemet handlar om vem som ska skyddas i forskningsprojektet. "Samhällets medlemmar har emellertid samtidigt ett berättigat krav på skydd mot otillbörlig insyn t.ex. i sina livs-förhållanden. Individer får inte heller utsättas för psykisk eller fysisk skada, förödmjukelse eller kränkning. Detta krav, som här kallas individskyddskravet, är den självklara utgångspunkten för forsknings-etiska överväganden." (HSFR 1990.)

Vid studier av virtuella gemenskaper (eller samhällen) bestående av avatarrer, är avatarrer dessa samhällens medlemmar. Det innebär två typer av individskydd. Dels måste avatarrer skyddas mot skada eller kränkning, dels måste människorna bakom avatarrer skyddas. HSFR:s konfidentialitetskrav innebär att avatarrer som studeras inte får framställas på ett sätt så att de kan kännas igen i den virtuella gemenskap de lever. Självklart får inte heller människornas identiteter bakom avatarrer avslöjas (i de fall forskaren råkar ha kännedom om deras identiteter).

Denna ståndpunkt innebär emellertid inte att avatarrer tolkas som mänskliga subjekt. Den främsta orsaken är att de inte är autonoma. En avatar kan inte agera utan sin "pilot". Det är omöjligt att tillskriva en avatar intentionalitet. Att upphöja avatarrer till subjekt skulle dessutom få orimliga konsekvenser – det skulle innebära att avatarrer måste kunna ställas till ansvar för handlingar. I fallet ovan med den virtuella våldtäkten skulle det innebära att människan bakom avataren som begick den virtuella våldtäkten står utan ansvar, medan de människor bakom de avatarrer som blev utsatta för våldtäkten blev kränkta.

Det är naturligtvis möjligt att studera virtuella gemenskaper utan att utföra observationer av avatarrers beteenden. Turkle (1995) har gjort grundliga studier av människor och deras avatarrer som deltar i olika Mud, men genom att alltid intervjua fysiska människor i stället för avatarrer. Det är dock ett metodval, snarare än ett etiskt övervägande. Orsaken är att Turkle fokuserar människors liv i den fysiska världen, och hur deras liv påverkas av upplevelser av den virtuella världen. Givet en sådan metod minimeras problemen med att följa HSFR:s etiska riktlinjer.

([Åter](#) till början av artikeln)

6. Slutsatser

HSFR:s etikregler är tydliga. Cyberrymden är otydlig. Cyberrymden är ingen homogen enhet, utan består av en mängd virtuella platser som uppvisar sinsemellan olika egenskaper. I cyberrymden utvecklas emellertid kulturella olikheter jämfört med den fysiska världen. Därför är det högst betydelsefullt att förstå cyberrymden innan man ger sig på att förändra etablerade etikregler.

Behövs det andra, kompletterande forskningsetiska riktlinjer vid studier av människor i cyberrymden? Min slutsats är att diskussionen bör fortsätta. Vad denna artikel visar är

att forskning som uppfyller HSFR:s etiska regler implicerar särskilda tolkningar av såväl cyberrymden som dess invånare.

Att uppfylla HSFR:s konfidentialitetskrav innebär att inlägg i virtuella forum måste tolkas som tal, och inte som text. Tolkas inläggen som publicerade texter, samtidigt som konfidentialitetskravet uppfylls, bryter forskaren mot upphovsrättslagen.

Att uppfylla HSFR:s etikregler innebär att också avatrar måste ingå i individskyddet, för att människorna bakom avatarerna ska kunna skyddas. Det betyder dock inte att avatrar bör tolkas som mänskliga subjekt.

Problemen med att förhålla sig till HSFR:s etikregler är störst om deltagande eller dold observation utgör metodvalet. Det är praktiskt mycket svårt att erhålla informerat samtycke från ett stort antal människor i en virtuell gemenskap.

Om alla virtuella gemenskaper bör tolkas som privata innebär detta att metoden dold observation inte kan ingå i forskarens metodval. Att förbjuda den typen av forskningsmetodik skulle således minska forskarens problem med att följa HSFR:s etikregler. Konsekvensen skulle emellertid bli att viss typ av kunskap om människor i virtuella miljöer inte skulle kunna genereras.

([Åter](#) till början av artikeln)

Om författaren

Per-Olof Ågren är fil lic i informatik vid Umeå universitet. Hans forskning handlar om att förstå virtualisering och dess kvaliteter. Områden med särskilt intresse är virtuella gemenskaper och virtualiseringens betydelse för samhällsförändring.

<http://www.informatik.umu.se/~poagren>

([Åter](#) till början av artikeln)

Noter

1. Med begreppet virtuell avser jag datorgenererad. En virtuell mötesplats är en datorgenererad miljö där människor kan kommunicera med varandra via datorer; ett virtuellt forum. Ett virtuellt forum är inte skenbart, utan verkligt. Dock inte fysiskt. ([Åter till texten](#))

2. CIOMS står för The Council for International Organizations of Medical Sciences (Forsman 1997). ([Åter till texten](#))

3. Den upplaga av Hermeréns bok jag refererar till är från 1996. Den första upplagan publicerades dock 1986. Det förklarar varför HSFR:s etikregler från 1990 är omformulerade efter publiceringen av Hermeréns bok. ([Åter till texten](#))

4. Ett virtuellt samtalsforum är endast synonymt med en virtuell gemenskap om vissa kriterier uppfylls (Watson 1997; Ågren 1998). Att utreda detta ligger dock utanför denna artikels syfte. ([Åter till texten](#))

5. Med verkshöjd avses "...benämning på den originalitet och självständighet som ett litterärt eller konstnärligt verk måste ha för att kunna vara upphovsrättsligt skyddat. Detta brukar fastställas genom att man prövar om det föreligger någon nämnvärd risk för dubbelskapande, dvs att någon annan skulle utforma verket på i stort sett samma sätt." (Nationalencyklopedin, band 19, s 365.)

[\(Åter till texten\)](#)

6. En avatar är en generell beteckning på den karaktär, eller persona, som en användare skapar i en virtuell miljö. Avataren är ett slags rollfigur åt användaren, likt en aktörs mask (Turkle, 1995). Avatarrer återfinns främst i Mud och virtuella världar. [\(Åter till texten\)](#)

Referenser

- Bauman**, Zygmunt (1995). *Postmodern etik*. Göteborg: Daidalos.
- Dibbell**, Julian (1998). *My Tiny Life. Crime and Passion in a Virtual World*. New York: Henry Holt & Co.
- Forsman**, Birgitta (1997). *Forskningsetik. En introduktion*. Lund: Studentlitteratur.
- Hermerén**, Göran (1996). *Kunskapens pris. Forskningsetiska problem och principer i humaniora och samhällsvetenskap*. Stockholm: HSFR.
- Horn**, Stacey (1998). *Cyberville. Clicks, Culture, and the Creation of an Online Town*. New York: Warner Books.
- HSFR** (1990). *Etikregler*. Stockholm: HSFR.
Nätpublicering: <http://www.hsfr.se/info_mtrl/etikregler.htm>
(vid datum för webbpublicering tillgänglig som http://193.12.209.147/info_mtrl/etikregler.htm)
- Jones**, Steven (red) (1995). *CyberSociety. Computer-Mediated Communication and Community*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Jones**, Steven (red) (1997). *Virtual Culture. Identity and Communication in Cybersociety*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Nationalencyklopedin*. Höganäs: Bra Böcker.
- Olsson**, Anders R (1996). *IT och det fria ordet. Myten om storebror*. Stockholm: Juridik & Samhälle.
- Paccagnella**, Luciano (1998). Language, network centrality, and response to crisis in on-line life: A case study on the Italian *cyber_punk* computer conference. *The Information Society*, 14 (2), s 117–135.
- Rheingold**, Howard (1994). *The Virtual Community. Finding Connection in a Computerized World*. London: Secker & Warburg.
- Schuler**, Douglas (1996). *New Networks Community. Wired for Change*. New York: Addison-Wesley.
- SFS** (1998:204). *Personuppgiftslag*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Smith**, Marc & Kollock, Peter (red) (1999). *Communities in Cyberspace*. London: Routledge.
- SOU (1999:4)**. *God sed i forskningen*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Stone**, Rosanne Allucquere (1995). *The War of Desire and Technology in the Close of the Mechanical Age*. Cambridge, Mass: MIT Press. (På svenska: *Eros vs. Technos*. Stockholm: Norstedts, 1997.)
- Sudweeks**, Fay & Rafaeli, Sheizaf (1996). How do you get a hundred strangers to agree?: Computer mediated communication and collaboration. I Harrison, T & Stephen, T (red): *Computer Networking and Scholarly Communication in the Twenty-First-Century University*. New York: The State University of New York Press.
- Sveriges lagar** (2000). Stockholm: Fakta Informationsförlag. (Fjärde upplagan.)
- Thomas**, Jim (1996). Introduction: A debate about the ethics of fair practices for collecting social science data in cyberspace. *The Information Society*, 12 (2), s 107–

117.

Turkle, Sherry (1995). *Life on the Screen. Identity in the Age of the Internet*. New York: Simon & Schuster. (På svenska: *Leva.online*. Stockholm: Norstedts, 1997.)

Watson, Nessim (1997). Why we argue about virtual community: A case study of the Phish.Net fan community. I Jones, Steven: *Virtual Culture. Identity and Communication in Cybersociety*. Thousand Oakes: SAGE Publications.

Ågren, P O (1998). *Att förstå virtualisering*. Umeå: Institutionen för informatik, Umeå universitet. (Licentiatavhandling, RR 98-01.)

([Åter](#) till början av artikeln)

© Per-Olof Ågren 2000

[Åter till Human IT 1/2000](#)